

۱) فعل باوجه آرزویی و فرمهای مختلف آن : arzu feli

فعل آرزویی در زبان ترکی بوسیله ریشه فعل و حرف اضافی « a » که به ریشه فعل متصل شده ساخته می‌شود. از اینکه حرف صدادار آن تابع آخرین حرف صدادار ریشه فعل هست در نتیجه پسوند آرزویی به شکل « a » و « ə » در می‌آید. این فعل بدون قید زمانی مفهوم زمان حال و آینده نزدیک را می‌رساند.

فعلی که آخرین حرف صدادار آن به آهنگ بالائی « ə , e , i , ö , ü » ختم شود ، به شکل زیر صرف می‌شود. مثال :

biz gələk	بیز گله ك	mən gələm	من گله م
siz gələsiniz	سیز گله سینیز	sən gələsən	سن گله سن
onlar gələlər	اونلار گله لر	o gələ	او گله

او گله بیر ، نه یاخشی اولار. o gələ bir , nə yaxş olar

توجه: فعل آرزویی برای اول شخص مفرد به شکل mən gələyəm و برای اول شخص جمع به شکل biz gələyək می‌باشد که در صرف از آن حرف ə و y را حذف می‌کنند. (مخفف شده فعل

مذکور برای اول شخص جمع همشکل با فعل امری [gelek] آن می‌باشد.)

۱-۱) فعلی که آخرین حرف صدادار آن به آهنگ پایینی a,i,o,u ختم شود ، برای سوم شخص مفرد به شکل زیر صرف می‌شود: آلا ala ، بی‌خا yıxa ، دولا dola ، قاچا qaça – بعبارت دیگر اگر آخرین حرف صدادار فعلی با یکی از حروف « a , i , o , u » باشد ،

پسوند آرزویی تبدیل به « a » گشته و صرف می‌شود. مثال :

biz alaq	بیز آلاق	mən alam	من آلام
siz alasınız	سیز آلا سینیز	sən alasan	سن آلا سان
onlar alalar	اونلار آلالار	o ala	او آلا

– « نه اولا ، او آلا بیر . » nə ola , o ala bir .

توجه: اصل فعل برای اول شخص مفرد به شکل *alayam* و برای اول شخص جمع به شکل «*alayaq*» می‌باشد که در صرف بوده *یک a* و *y* حذف شده است. (مخفف شده فعل مذکور برای اول شخص جمع همشکل با فعل امری [*alaq*] می‌باشد.)

۲-۱) فعلی که آخرین حرف آن صدادار باشد، در صرف به خود *یک y* اضافی می‌گیرد و به شکل زیر صرف می‌شود. مثال:

biz deyə (yə)k	بیز دئیک	mən deyəyəm(deyəm)	من دئیم
siz deyəsiz	سیز دئییه سینیز	sən deyəsən	سن دئییه سن
onlar deyələr	اونلار دئییه لر	o deyə	او دئییه

– این افعال در محاوره به شکل *diyəm*, *diyəsən*, *diyə* نیز صرف می‌شوند.

– فعلی که آخرین حرف آن با حرف صدادار ختم می‌شود:

من اوخویام *oxuyam*، سن اوخویاسان *oxuyasan*، او اوخویا *oxuya*
 بیز اوخویاق *oxuyaq*، سیز اوخویاسانیز *oxuyasınız*، اونلار اوخویالار *oxuyalar*
 اگر آخرین حرف فعل با حرف صدادار باشد، به آن *یک «y»* تکمیلی افزوده می‌شود.
 (*dey*, *üşüyə*, *oxuya*، هماهنگی کوچک)

۲) کلمات مخصوصی که با «فعل آرزویی» بکار گرفته

می‌شود، به شکل زیر می‌باشد:

«نه اولار» *nə olar*، «نه اولا» *nə ola*،
 «بیر» *bir*، «بیر اولا» *bir ola*،
 «نؤلا» *nola*، «آلاه ائلی یه» *allah eləyə*

– در مواردی هم چند کلمه مذکور را در *یک* جمله در کنار هم قرار داده و به شکل زیر بکار می‌گیرند. مثال:

«نه اولا بیر *nə ola bir*» و یا «نه اولا آل - لاه ائیله یه *nə ola allah eyliyə*»

۳) جملات مختلف آرزویی: muxtəlif arzu cümlələri:

نؤلا ، او گئده بيله بير . nola , o gedə bilə bir .

نه اؤلا بير، من بير ميليون پۇل تاپام . nə ola bir, mən bir milyon pul tapam .

نه اؤلا منيم ده بير قيزيم اؤلا . nə ola mənim də bir qızım ola .

آلاه ائيله يه منيم ده بير اوغلوم اؤلا . allah ələyə mənimdə bir oğlum ola .

او ايندى گله بير، نه ياخشى اولار . o indi gələ bir , nə yaxşı olar .

نه اؤلا او ايندى گله بير . nə ola o indi gələ bir .

منيم آرزوم بۇدور كى سن بۇيا - باشا چاتاسان

mənim arzum budur ki , sən boya--başə çatasan .

او ايسته بير كى بۇ شهرده ياشايا . o istəyir ki , bu şəhərdə yaşaya .

او اوغلان هميشه ايسته ير كى ، اوخويا . o oğlan həmişə istəyər ki, oxuya .

۱-۳) نفي فعل باوجه آرزویی بوسيله « مه » و « ما » به شکل زیر می باشد:

من گلمه يه م ، mən gəlməyəm ، بيز گلمه يك

سن گلمه يه سن ، sən gəlməyəsən ، سيز گلمه يه سينيز

او گلمه يه ، o gəlməyə ، اونلار گلمه يه لر

- او گلمه يه بير . بيز گلمه يك بير . اونلار گلمه يه لر بير .

اصل فعل mən gəlməyəyəm می باشد که آن را مخفف کرده و صرف می کنند :

معمولا افعال آرزویی را همراه کلمات آرزویی بکار بردند و یا به شکل فعل کمکی صرف

می کنند. مثال : « او گلمه يه بير gəlməyə bir » ،

او گلن مه يه (گلنمه يه) بير o gələnməyə bir ،

یا « او گله بيلمه يه بير o gələ bilməyə bir » و یا به شکل « آل لاه ائيله يه ،

او گله بيلمه يه بير allah ələyə , o gələ bilməyə bir » و... گفته می شود.

۲-۳) گذشته فعل باوجه آرزوئی :

ماضی فعل آرزوئی همانند سایر افعال بوسیله پسوند گذشته (ایدی ، ایمیش) ساخته می شود. فعلی که آخرین حرف صدادار آن به آهنگ بالائی (ə, e, i, ö, ü) ختم شود به شکل زیر به زمان گذشته صرف می شود : (توجه شود که فعل آرزوئی را با کلمات آرزوئی مثل « بیر و... » بکار می برند.)

biz gələydik	بیز گله یدیک	mən gələydim	من گله یدیم
siz gələydiniz(diz)	سیز گله یدینیز	sən gələydin	سن گله یدین
onlar gələydilər	اؤنلار گله یدیلر	o gələydi	اؤ گله یدی

۳-۳) فعلی که آخرین حرف صدادار آن به آهنگ پائینی (a , ı , o , u) ختم شود ، (همراه کلمه « بیر» و..) به شکل زیر صرف می شود :

biz alaydıq	بیز آلایدیق	،	mən alaydım	من آلایدیم
siz alaydınız	سیز آلایدینیز	،	sən alaydın	سن آلایدین
onlar alaydılar	اؤنلار آلایدیلار	،	o alaydı	اؤ آلایدی

– با وجودی که فعل مذکور ماضی فعل آرزوئی است می توان آن را به کمک کلمات « قید زمانی » برای زمان گذشته ، حال و آینده به شکل زیر بکار گرفت. مثال :

o indi gələydi bir. اؤ ایندی گله یدی بیر.

o sabah gələ bilməyəydi bir. اؤ صباح گله بیل مه یه یدی بیر.

نه اؤلایدی ، منیم بالام ایندی غوربت (قوربت) دن گله یدی ، من اؤنو باغریما بیر باسایدیم.

nə olaydı, mənim balam indi gürbətdən gələydi,

mən onu bağrıma bir basaydım .

۳) فعل با وجه آرزویی کمکی

فعل آرزویی کمکی، ترکیبی از دو فعل است که آخرین فعل آن فعل کمکی «بیل» می باشد که همراه حرف میانوندی بکار گرفته می شود. فعل آرزویی کمکی عمدتاً با کلمه آرزویی (مثل : «بیر» و ..) بکار گرفته شده و به شکل زیر برای ضمائر شخصی صرف می شود :

biz gələ bil(əy)ək	بیز گله بیله یه ک	mən gələ bil(əy)əm	من گله بیله یم
siz gələ biləsiniz	سیز گله بیله سینیز	sən gələ biləsən	سن گله بیله سن
onlar gələ bilələr	اونلار گله بیله لر	o gələ bilə	او گله بیله

توجه : در صرف این فعل برای اول شخص مفرد و جمع ، يك θ و γ حذف می کنند.

۳-۱) گذشته فعل با وجه آرزویی کمکی به شکل زیر صرف می شود:

mən (bir) gələ biləydim	من (بیر) گله بیله یدیم
sən (bir) gələ biləydın	سن (بیر) گله بیله یدین
o (bir) gələ biləydi	او (بیر) گله بیله یدی
mən (bir) gələ biləymişəm	- گذشته دور : من بیر گله بیله یمیشم
mən (bir) gələ biləymişdim	- گذشته دورتر : من بیر گله بیله یمیشدیم

- ماضی فعل آرزویی بوسیله قید زمانی می تواند مفهوم زمان حال و آینده را بخود بگیرد.

۳-۲) فعل آرزویی در جمله به اشکال زیر نیز صرف می شود:

فعل باوجه آرزویی التزامی: سن بیر گلملی اولاسان. sən bir gəlməli olasan.
 فعل باوجه آرزویی کمکی التزامی: سن بیر گلملی اولاییله سن. sən bir gəlməli ola biləsən.
 گذشته با وجه التزامی: او گلملی اولایدی بیر. o gəlməli olaydi bir.
 گذشته با وجه التزامی کمکی: او گلملی اولاییله یدی بیر. o gəlməli ola biləydi bir.
 - فعل آرزویی به سایر زمانهای گذشته نیز به شکل زیر قابل صرف می باشد :

گذشته دور فعل با وجه آرزویی: من گله یمیشم mən gələymişəm
 گذشته دورتر: من گله یمیشدیم mən gələymişdim

۱) جمله « آرزویی غیر واقعی » :

« جمله آرزوی غیر واقعی » بوسیله ماضی « فعل آرزویی » و نیز کلمه « کشکه » (کاشکی) که در اول جمله قرار می گیرد ، ساخته می شود. این جمله مفهوم زمان گذشته ، حال و آینده را دارد که بوسیله قید زمانی برای زمانهای مختلف صرف می شود. این فعل زمانی بکار گرفته می شود که به آرزوی مورد نظر امکان دسترسی موجود نباشد.

- فعلی که آخرین حرف صدادار آن به آهنگ بالائی ü, ö, i, e, ə ختم شود ، به شکل زیر در جملات « آرزوی غیر واقعی » بکار گرفته می شود :

جملات « آرزوی غیر واقعی » بدون قید زمانی مفهوم زمان گذشته ، حال و آینده را می دهد. مثال:

keşkə (kaş ki) mən gələydim	کشکه (کاشکی) من گله یدیم
keşkə (kaş ki) sən gələydin	کشکه (کاشکی) سن گله یدین
keşkə (kaş ki) o gələydi	کشکه (کاشکی) او گله یدی
keşkə (kaş ki) biz gələydik	کشکه (کاشکی) بیز گله یدیک
keşkə (keş ki) siz gələydiniz	کشکه (کاشکی) سیز گله یدینیز
keşkə (kaş ki) onlar gələydilər	کشکه (کاشکی) اونلار گله یدیلر

جملات « آرزوی غیر واقعی » دیگری که بدون قید زمانی مفهوم زمان گذشته، حال و آینده نزدیک را دارد به شکل زیر می باشد:

kaş ki mən uşaq olaydım .	کاشکی من اوشاق اولایدیم .
kaş ki , mən də milyonlar olaydım .	کاشکی کی من ده میلیونر اولایدیم .
kaş ki mənim on qardaşım olaydı .	کاشکی منیم اون قارداشیم اولایدی .
	کشکه منیم آتام ، آنام ساغ اولایدی (اولایدیلار) .

keşkə mənim atam , anam sağ olaydı (olaydılar) .

کشکه من بیر قووش اولوب ، قانات آچیب ، داغدا ، داشدا اوجایدیم .

keşkə mən bir quş olub, qanad açıb, dağda-daşda uçaydım.

۱-۱) جملات « آرزوئی غیر واقعی» در زمانهای مختلف گذشته نیز بکار گرفته می شوند. مثال :

گذشته دور : کاشکی (کشکه) گله یمیشم kaş ki (kəşkə) gələymişəm
گذشته دورتر : کاشکی (کشکه) گله یمیشدیم kaş ki (kəşkə) gələymişdin

۱-۲) فعل کمکی در «جمله آرزوئی غیر واقعی» به شکل زیر صرف می شود :

کشکه من گله بیله یدیم keşkə mən gələ biləydim
کشکه سن گله بیله یدین keşkə sən gələ biləydin
کشکه او گله بیله یدی keşkə o gələ biləydi

فعل مذکور به کمک « اؤلماق» به شکل التزامی و کمکی التزامی نیز صرف می شود:

التزامی : کشکه من گلملی اؤلایدیم keşkə mən gəlməli olaydım

کمکی التزامی : کشکه من گله بیلملی اؤلایدیم.. keşkə mən gələ bilməli olaydım.

جملات آرزوئی غیر واقعی بوسیله کلمات قید زمانی در زمانهای مختلف به شکل زیر بکار گرفته می شوند. مثال :

کشکه من ایندی آلایدیم . keşkə mən indi alaydım.

کشکه سن صباح گله یدین . keşkə sən sabah gələydin.

کشکه او دونن بۇرایا گله یدی . keşkə o dünən buraya gələydi.

– به جملات دیگر « آرزوی غیر واقعی » که بوسیله کلمات « قید زمانی» به زمانهای مختلف صرف می شوند توجه کنید :

کاش کی (کشکه) من اؤن ایلدن سؤنرا آنادان اؤلایدیم .

[keşkə] kaş ki mən on ildən sonra anadan olaydım.

کشکه ایندیکی عقلم (عغلم) ، اؤن ایلدن قابق منده اؤلایدی .

keşkə indiki əğlim ,on ildən qabaq məndə olaydi .

۱) فعل امری آرزویی و فرمهای مختلف :

فعل امری آرزویی ، فعلی است که « امر » و « آرزو » را در يك كلمه بیان می کند و این فعل تنها در بین دوستان و آشنایان نزدیک بکار گرفته می شود .

فعل امری آرزویی در زبان ترکی به دو شکل صرف شده است :

الف) شکلی که کهنه شده و امروزه در آذربایجان بکار گرفته نمی شود.

ب) شکلی که فرم قدیمی آن تغییر داده شده و امروزه در ابعاد وسیعتری معمول گشته و

به شکل زیر مورد استفاده قرار می گیرد :

۱-۱) صرف فعل امری آرزویی :

فعلی که امروزه بعنوان « فعل امری آرزویی » در بین دوستان و اعضای فامیل بکار گرفته

می شود به دو شکل بوده و بوسیله ترکیب « فعل امری » و حروف اضافی « ha » و

« da » که به شکل پسوند به آخر فعل پیوند می خورد ، ساخته می شود.

فعلی که آخرین حرف صدادار آن با آهنگ بالائی باشد به شکل زیر صرف می شود. مثال :

biz gələk hə	بیز گله ك ها	mən gəlim hə	من گلیم ها
sin gəlin hə	سبز گلین ها	sən gəl hə	سن گل ها
onlar gəlsinlər hə	اونلار گلسین لره	o gəlsin hə	او گلسین ها

– توجه شود که در صرف به هماهنگی حرف صدادار توجه نکرده و افعال مذکور با پسوند

« da » به شکل زیر نیز صرف می کنند :

biz gələk da ، من گلیم ده mən gəlim da ، بیز گله ك ده

sin gəlin da ، سن گل ده sən gəl da ، سبز گلین ده

onlar gəlin da ، اونلار گلسین لره o gəlsin da ، او گلسین ده

– پسوند فعل مذکور بجای də به شکل da نیز گفته می شود.

– بکار گیری افعال مذکور در جمله به شکل زیر می باشد:

عمی جان آخشام شاما بیزه «گل ها». "əmi- can, axşam şama bizə" gəlha".

عمی، عمی قیزی یا بیر آز پۇل « وئرها » .. "ver ha" bir az pul
 عمی، عمی قیزی یا بیر آز پۇل « وئرده » . "də" bir az pul ver
 – در صرف فعل مذکور در موارد زیادی حرف صدادر پسوند (ha , da) را با حرف
 صدادر ریشه فعل هماهنگ نمی سازند و عمدتاً آنها را به شکل (ha , da) و در موارد
 کمی هم به شکل (də , hə) با هماهنگی کوچک بکار می برند. از این روست که
 پسوندهای مذکور در این کتاب جدا از فعل نوشته شده است . مثال :

sən bu kitabı oxu ha . سن بۇ کیتابی اوخو ها .

عمی، عمی قیزییا بیر آز پۇل وئر دا . "da" bir az pul "ver də"
 سن بۇ کیتابی « یاز ها » . "ha" yaz bu kitabı

سن اونون پۇللارینی خرج « ائدمه دا » (də)

sən onun pullarını xərc "edmə da" (də) .

توجه : فعل مذکور علاوه بر بیان « امر و آرزو » مفاهیم دیگری را نیز در

جمله می تواند به شکل زیر بیان کند :

– پسوند « ها ha » را می توان در زمانی بکار گرفت که همراه « امر و آرزو » تذکر نیز
 داده می شود. مثال: عمی جان، عمی اوغنونون پۇلا برك احتیاجی وار اوننا بیر آز پۇل « وئرها » .

ami - can, əmi-oğlunun pula bərk ehtiyacı var, ona bir az pul "ver hə".

– پسوند « دا » زمانی بکار گرفته می شود که کسی قبلاً در رابطه با کاری به شخصی تذکر

داده و اکنون نه تنها گفته خود را تکرار می کند بلکه به انتقاد دوستانه ای نیز

که منظور از آن اصلاح اشتباه طرف مقابل است دست می زند. مثال :

عمی جان ، سنه بیر دفعه دئدیم ها ، عمی اوغنونون پۇلا برك احتیاجی وار ، اوننا بیر آز

پول « وئردا » (ده) . ami- can, sənə bir dəfə dedim ha ,əmi- oğlunun.

pula bərk ehtiyacı var , ona bir az pul "vər də"(da).

(۱-۱) اگر شخصی بخواهد در رابطه با کار زشت و یا خطرناکی به دوست و

آشنای خود اخطار و تذکر دهد به فعل « امری آرزوئی » کلمه « آمان » (آمان) یا « یامان » و پیسدی (زشت) را می افزاید. مثال :

yalan demə amandır ha . یالان دئمه آمان دیر ها
 oğurluq eləmə amandır ha. اوغورلوق ائله مه آمان دیر ها .
 oğurluq eləmə ha, amandır . اوغورلوق ائله مه ها آماندیر .
 adamlara toxunma da pisdir . آدمالارا « توخونما دا » پیسدیر.

- « یامان » در جاهای دیگر نیز بکار می رود. مثال :

heç kimə yaman demə (به کسی بدنگو و یا فحش نده)
 یامان ایش گۆرمه (کار زشت انجام نده) yaman iş görmə

۱) فعل « امری آرزوئی » به فرم قدیمی :

این فعل امروزه بکار گرفته نمی شود ولی آن در اشعار قدیم صرف شده است و به این دلیل آموختن آن لازم است.

۱-۱) پسوند « آ » در بعضی کتب و اشعار قدیمی به شکل زیر صرف شده است :

وئر منا ver mən a (بده به من) امروزه گفته می شود :

منه وئرها mənə ver ha آل سنا alsən a (خودت بگیر) امروزه گفته می شود :

سن آل ها sən al ha

برای مثال به شعری از فضولی توجه کنید :

« .. منع ایله ، ورمه هر نه گر کمز سنا منا یارب ، هدایت ایله طریق فنا منا »

mən,ı eylə,vermə hər nə gərəkməz sənə - mənə

yarəb , hedayət eylə təriq fəna mən

افعال در شعر مذکور بدین شکل می باشند: منع « ایله » فعل امری ، « ورمه » به شکل نفی

فعل امری ، « گر کمز » نفی و کلمه التزامی که در جمله آرزوئی با شک و تردید نیز بکار

گرفته می‌شود و « سنا منا » تو و من با علامت فعل امری آرزوئی می‌باشد که آنها را می‌توان در شعر مذکور به شکل منع ایغله آ ، ورمه آ ، گر کمز آ نیز به حساب آورد.

۱-۲) فعل امری آرزوئی دیگری در رابطه با اول شخص جمع به شکل « بیزگله لیم » (biz gələ -lim) در اشعار قدیمی کم و بیش مورد استفاده قرار گرفته است. برای مثال به شعری از فضولی توجه کنید :

« گل ای اهل حقیقت چیخالیم دنیادن غیر یغرلر گزلیم ، اؤزگه سفالر گۆره لیم »
 « gəl ey əhl həqiqət çıxalım dünyadən ğeyr yerlər gəzəlim, özgə səfalər görəlim »

در شعر مذکور افعال « چیخالیم çıxalım » ، « گزلیم gəzəlim » و « گۆره لیم görəlim » به شکل « فعل امری آرزوئی » هستند .

- در کتاب شعر « هپ هپ نامه » از صابر طاهر زاده چنین می‌خوانیم :

« بیزه لازیمه حقّه قۇل اۇلالیم والدینه مطیع اۇغول اۇلالیم »

« bizə lazımə həqqə qul olalım valıdeynə möti oğul olalım »

امروزه در محاوره در موارد کمی فعل در رابطه با اول شخص مفرد به شکل « گل لم » (gəl-ləm) و یا به شکل « آل - لام (al -lam) در رابطه با سوم شخص جمع به شکل « اۇلار گله ل لر (olar gəl-əl-lər » و یا به شکل « آلا - للار » (alal-lar) صرف می‌شود (مثال : به شعری از « واحد » توجه شود : « طالع منه یار لماسا من نئیلییه بیللم ») که شاید از همان فعلی باشد که در اشعار قدیمی بعنوان فعل امری آرزوئی برای دوم شخص جمع بکار برده شده است.

توجه : فعل « امری آرزوئی » مذکور در لهجه ترکی استانبول امروزه به این شکل

(geleyim, gelesin, gelsin, gelelim , gelesiniz, gelsinler)

صرف می‌شود که تنها تشابه آن با افعال مذکور همان فرم اول شخصی

جمع (به شکل من گله لیم mən gələlim) می‌باشد.